

Vplyv kvality ľudského potenciálu na rozvoj regiónu Kysúc

Lucia Poláčková

Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta, Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny, Mlynská dolina, 842 15 Bratislava, Slovensko; polackoval@fns.uniba.sk

Úvod a formulácia cieľa

Problematika súčasnej sociálno-priestorovej diferenciacie územia a vzniku marginálnych oblastí začína byť v súčasnom období populárnym trendom aj v geografii. Postupne sa ťažisko výskumu presúva z fyzicko-geografických a geometrických faktorov diferenciacie územia na sociálno-demografické, kultúrne a ekonomické faktory vzniku disparít. Vo veľkej miere sa sociálno-priestorovej polarizácii priestoru disparít venujú príbuzné odbory geografie ako priestorová sociológia (Gajdoš, Pašiak, Falťan), ekonómia (Tvrdon, Hamalová) a iné. Aj v geografických smeroch sa niektorí vedci už dlhšie časové obdobie zaoberajú sociálno-kultúrnymi impulzmi diferenciacie regiónov. V Českej republike, ktorá má dlhú tradíciu vo výskume regionálnych disparít, študuje sociálno-kultúrne faktory na mikreoregionálnej a lokálnej úrovni najmä „brnenská škola“ (Vaishar, Mikulík, Koutný, Zapletalová, a i.) Na Slovensku sú to predovšetkým Ira, Huba, Rajčáková, Korec. Zlepšovanie kvality ľudských zdrojov pokladajú za dôležité aj na riadiacich pozíciách vlády a EÚ, preto je rozpracovaná aj v samostatnom dokumente *Sektorový operačný plán ľudské zdroje*, ktorý kladie dôraz na zvyšovanie kvality počiatočného vzdelávania, možnosť a rozvoj celoživotného vzdelávania, mobilitu pracovnej sily, nezamestnanosť. Teda rast zamestnanosti na základe kvalifikovanej a mobilnej pracovnej sily.

Cieľom tohto príspevku je na vybranom regióne Kysúc poukázať na vplyv kvality ľudského potenciálu ako dôležitého činiteľa a nielen prijímateľa rozvoja regiónu. Preto príspevok v rámci svojho rozsahu poukazuje na vybraných ukazovateľoch ich vzájomnú prepojenosť, čím by mal upozorniť na dôležitosť rozvoja a hlbšieho výskumu faktorov sociálno-priestorovej diferenciacie regiónov v geografii.

Materiál a metódy

Ako modelové územie sme zvolili územie regiónu Kysúc, teda administratívnych okresov Čadca a Kysucké Nové Mesto, ktoré v uplynulom transformačnom období prešlo viacerými zmenami. Tieto silno poznamenali nielen ekonomickú sféru, ale predovšetkým obyvateľov regiónu a kvalitu ľudského potenciálu v ňom. Obdobie výskumu sme stanovili medzi rokmi 1991 a 2006, no niektoré charakteristiky sú štatisticky vykazované len ku sčítaniam obyvateľstva v rokoch 1991 a 2001 (dosiahnuté vzdelanie, pracovné zamerania, dochádzka za prácou)

Pri spracovaní boli použité poznatky z literatúry uvedenej v Zozname použitej literatúry, štatistické údaje zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov v rokoch 1991, 2001 a štatistických lexikónov z rokov 1991, 2001 a 2006.

Kvalita ľudského potenciálu sa v literatúre hodnotí predovšetkým na základe demografických, vzdelanostných a sociálnych ukazovateľov, ktoré sa spracúvajú jednak matematicko-štatistickými metódami najmä viacrozmerných štatistík, ale aj behaviorálne metódy dotazníkového zisťovania, riadeného rozhovoru atď. Pre potreby príspevku sme zvolili: index starnutia ako podiel obyvateľov v poproduktívnom veku k počtu obyvateľov v predproduktívnom veku, podiel obyvateľov s vysokoškolským a stredným vzdelaním s maturitou, index odchádzky za prácou ako podiel obyvateľov odchádzajúcich za prácou ku počtu ekonomicky aktívnych obyvateľov, počet fyzických osôb na 100 obyvateľov, počet právnických osôb na 100 obyvateľov a mieru nezamestnanosti.

Výsledky a diskusia

Prehlbenie regionálnych disparít v rámci Slovenska ako i na lokálnej úrovni a kumulácia viacerých sociálnych, infraštruktúrnych a ekonomických problémov viedli k zložitejšiemu priebehu transformácie a zvýšenej emigrácii obyvateľov do miest (mladí obyvatelia s vyšším vzdelaním). Emigrácia prebiehala predovšetkým do prosperujúcejších jadrových regiónov, na lokálnej úrovni z vidieka do miest, čo ešte viac umocnilo marginalizáciu území. Regióny i samotné obce preto v súčasnosti majú rozdielne možnosti využívať svoje potenciály (ľudské, ekonomické, environmentálne, atď.) na zabezpečenie svojho rozvoja.

Po roku 1989 zmeny v spoločnosti a otvorenie trhu prinieslo nárast konkurencie medzi podnikmi ale aj medzi regiónmi. V procese transformácie ekonomiky, ktorá znamenala stratu odberateľov na trhoch Varšavskej zmluvy, nastal úpadok a zastavenie výroby v mnohých nerentabilných prevádzkach. Nasledovalo hromadné prepúšťanie, rast nezamestnanosti, čo spôsobilo nižšiu kúpyschopnosť obyvateľstva, pokles životnej úrovne a ďalšie sprievodné javy.

Problémy v období po roku 1989 sa stali najmarkantnejšími najmä v regiónoch s jednostrannou orientáciou na jeden druh priemyselnej výroby s malým počtom nosných podnikov zamestnávajúcich veľký počet obyvateľov. Tieto regióny sa tak dostali nielen do hlbokej ekonomickej, ale aj sociálnej krízy. Na slabo štruktúrovaný priemysel bol naviazaný aj celý systém vzdelávania orientujúci sa predovšetkým na učňovské vzdelanie v danom priemyselnom odvetví. Obyvateľstvo krachom nosných podnikov prišlo o prácu, no jednostranným zameraním a nízkou úrovňou vzdelania nebolo schopné flexibilne reagovať na nové podmienky. Medzi takéto regióny patrí aj región Kysúc.

Jedným z významných demografických charakteristík kvality ľudského potenciálu je veková štruktúra populácie regiónu. Regióny s vyšším podielom obyvateľstva v predproduktívnom veku dávajú z dlhodobého hľadiska pozitívny predpoklad, pri rastúcej kvalite vzdelanosti, na dostatok kvalifikovanej pracovnej sily. Na jeho vyjadrenie bol použitý index starnutia populácie. V roku 1991 najväčší podiel obcí mal index starnutia medzi 50 a 75. Väčšina obcí patrila z hľadiska vekovej štruktúry k výrazne progresívnemu typu, iba malá časť obcí so zlou dopravnou dostupnosťou k mestským centrom ako Makov, Vysoká nad Kysucou, Zákopčie, Dlhá nad Kysucou, boli už výrazne starnúce. Najvyšší podiel mladého obyvateľstva mali okresné mestá Čadca a Kysucké Nové Mesto, ktoré boli atraktívne v tom období pre mladé rodiny, čím dochádzalo k ich emigrácii z vidieka do miest, čo zvyšovalo podiel detskej zložky v mestách a jej úbytok vo vidieckych obciach. Nižšie indexy starnutia populácie dosahovali aj obce v blízkosti mestských centier. Pri porovnaní patrili obce okresu Kysucké Nové Mesto už viac k stagnujúcemu typu populácií s indexom starnutia medzi 90 a 110, naopak populácie obcí okresu Čadca ešte stále výrazne patrili progresívnemu typu. Za desaťročie sa už však zvýraznil celoslovenský trend starnutia populácie. Celý región sa z hľadiska vekovej štruktúry výrazne posunul do stacionárneho typu s indexom starnutia okolo 100, opäť výrazne regresívne populácie mali obce vzdialené od centier podobne ako v predchádzajúcom období. Taktiež došlo počas obdobia 1991-2001 k výraznej emigrácii obyvateľov do väčších centier v okolí ako napr. Žilina, kde mali väčšiu možnosť zamestnať sa. Napriek tomu región Kysúc stále disponuje vysokým podielom mladého obyvateľstva oproti iným regiónom Slovenska.

Rast dosiahnutého stupňa vzdelania populácie, je považovaný za jeden z najvýznamnejších faktorov rastu kvality ľudského potenciálu. Avšak je dôležité aby orientácia vzdelania obyvateľov korešpondovala s požiadavkami trhu práce a zamestnávateľov. Dlhodobo región Kysúc patrí medzi regióny s nízkym zastúpením vysokoškolsky vzdelaných ľudí (2-6 %), čo je v oboch obdobiach pod priemerom Slovenska (1991 okolo 7%, 2001 okolo 9%). Podiel vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov bol vyšší v okrese Kysucké Nové Mesto oproti okresu Čadca v oboch sledovaných obdobiach, pretože sa nachádza bližšie k väčšiemu hospodárskemu centru Žilina. Vysokoškolsky vzdelaní obyvatelia sú koncentrovaní do miest, kde nachádzajú pracovné uplatnenie, prípadne do obcí v ich najbližšom zázemí. V roku 1991 sa skutočne títo obyvatelia koncentrovali najmä do okresných miest, kde ich žilo 4-6 %, vidiecke obce v okrese Čadca mali podiel vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov do 2%, v okrese Kysucké Nové Mesto do 3%. V roku 2001 už nastáva posun, podiel vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov sa zvyšuje. Najmä v obciach pozdĺž hlavných dopravných línií (3-4%), najviac na osi medzi mestami Čadca-Kysucké Nové Mesto – Žilina (4-6%). Nízky podiel ostáva v okrajových obciach regiónu, nachádzajúcich sa v záveroch dolín, ktoré sú neatraktívne kvôli zlej dopravnej dostupnosti z hospodárskych centier. Mladšie obyvateľstvo, v súčasnosti vstupujúce do produktívneho veku, a hlavný podiel ekonomicky aktívnych obyvateľov oboch okresov disponuje stredoškolským vzdelaním. Viac na úrovni učňovského vzdelania, menej stredoškolského odborného s maturitou zameraného na strojársku výrobu. Takáto štruktúra vznikla jednostranným zameraním škôl na priemyselnú výrobu v dôsledku lokalizácie veľkých priemyselných fabriek. V roku 1991 nad 20 % obyvateľov so stredoškolským vzdelaním s maturitou žilo iba v Kysuckom Novom Meste, 15-20% obyvateľov so stredoškolským vzdelaním s maturitou mali ešte populácie miest Čadca a Krásno nad Kysucou a obce v najbližšom zázemí Kysuckého Nového Mesta. Postupne sa stále viac zvyšuje podiel obyvateľov so stredoškolským odborným vzdelaním s maturitou. Štruktúra škôl a odborov sa síce od roku 1991 výrazne nezmenila, no výuka sa rozšírila o ekonomické predmety, výučbu jazykov a prácu s počítačom. To zvýšilo uplatnenie absolventov na trhu práce ako aj nárast počtu fyzických osôb (najmä živnostníkov) a malých podnikov. V roku 2001 bol už v okresných mestách podiel obyvateľov so stredoškolským vzdelaním s maturitou nad 25% a nad 20% bol i v mestách Krásno nad Kysucou a Turzovka, ako aj v obciach na hlavnej dopravnej osi Čadca-Žilina, najmä v zázemí Kysuckého Nového Mesta. Najnižší podiel obyvateľov s takýmto dosiahnutým vzdelaním žil v ťažko dostupných obciach (Nová Bystrica, Radôstka, Klokočov, Rudinská).

Je dôležité, aby orientácia vzdelania obyvateľov korešpondovala s požiadavkami trhu práce a zamestnávateľov. V dôsledku prepúšťania a vysokej nezamestnanosti do roku 2001 (okolo 20%) v regióne Kysúc bola odchádzka za prácou na začiatku obdobia vysoká. V roku 1991 odchádzalo za prácou v okrese Čadca 50-75% ekonomicky aktívnych obyvateľov (EAO), z ťažšie dostupných obcí 75-90 % obyvateľov. V okrese Kysucké Nové Mesto odchádzalo za prácou z väčšiny obcí 75-90 % EAO. Najnižšia odchádzka za prácou bola samozrejme v mestách, kde bolo viac príležitostí zamestnať sa. Avšak postupnou zmenou štruktúry podnikov, nárastom počtu malých a stredných firiem, počtu živnostníkov, ktorí nesídlia len v mestách poklesla

odchádzka za prácou v roku 2001 rádovalo o 10%. Najvyššia je opäť z obcí nachádzajúcich sa v dlhých dolinách s ťažšou dostupnosťou. Vo väčšine obcí sa pohybuje okolo 50-60%.

Zvýšenie kvality ľudského potenciálu spôsobil nárast malých a stredných firiem a fyzických osôb, najmä živnostníkov, pôsobiacich priamo na území regiónu Kysúc. Ako vyplýva zo štúdie Búzika [1] najviac podnikateľov so zamestnancami disponuje stredoškolským vzdelaním s maturitou a ďalej vysokoškolským vzdelaním. V roku 2001 v okrese Čadca pôsobilo 4602 fyzických osôb, čo predstavuje asi 5 fyzických osôb na 100 obyvateľov okresu. V okrese Kysucké Nové Mesto s počtom obyvateľov o polovicu menším ako v okrese Čadca, pôsobilo v roku 2001, 2138 fyzických osôb, čo predstavuje 6,3 fyzických osôb na 100 obyvateľov. Do roku 2006 sa počty ešte o tretinu zvýšili v oboch okresoch aj počte fyzických aj právnických osôb. Počet je vyšší kvôli kvalitnejším ľudským zdrojom v obciach a lepšej dopravnej dostupnosti k hospodárskym centrom a dopravným ťahom. Takto kvalitný ľudský potenciál regiónu pôsobí na generovanie podnikateľských aktivít v regióne a tým aj na pokles nezamestnanosti.

Práve potenciál kvalifikovanej pracovnej sily zameranej na strojársku výrobu s mladým obyvateľstvom v poslednom období od roku 2001 pôsobil ako jeden z faktorov príchodu externého impulzu pre región, v podobe investorov. V roku 2001 bol v Kysuckom Novom Meste založený závod INA, Kysuce a.s. na výrobu ložísk medzinárodným koncernom, postupne vznikol okolo malý priemyselný park. Ďalším významným externým impulzom bolo v roku 2005, lokalizovanie závodu Kia Motors Slovensko, a.s. na výrobu automobilov v zázemí Žiliny, ktorý vytvoril v súčasnosti okolo 2700 pracovných miest. Z toho 423 pracovníkov zväžá denne z okresu Čadca a 242 z okresu Kysucké Nové Mesto. Najväčší podiel zamestnancov pracujúcich na výrobných linkách zamestnáva so stredoškolským učňovským vzdelaním s maturitou (okolo 36 %). Nasleduje stredoškolské vzdelanie bez maturity (28%) a 16,3% zamestnancov pracujúcich vo výrobe ako špecialisti má stredoškolské odborné vzdelanie s maturitou a rovnako aj s vysokoškolským vzdelaním. V súčasnosti je najväčší nedostatok vysokoškolsky vzdelanej pracovnej sily v oblasti strojárstva a anglicky hovoriacej administratívnej pracovnej sily. Významný automobilový podnik KIA pritiahol aj mnoho subdodávateľských firiem, z ktorých dva (Johnson Controls Int. a Arvin Meritor Inc.) sú lokalizované v priemyselnom parku v Kysuckom Novom Meste a vytvorili okolo 300 pracovných miest. Tretia subdodávateľská firma je lokalizovaná v Čadci Ti-HANIL a v súčasnosti vytvorila 100 pracovných miest. V okolí Čadce súčasne vzniká nový priemyselný park Čadca - Svrčinovec, ktorý by mal byť otvorený v priebehu roku 2008. Vplyvom nárastu pracovných príležitostí v regióne aj v jeho blízkom okolí klesá miera nezamestnanosti medzi rokmi 2001 a 2006 v Kysuckom Novom Meste z 20,3 % na 9,1% a v okrese Čadca zo 17,3 na 7,2%.

Vzdelanie obyvateľov nemá však len ekonomický, ale aj sociálny a kultúrny rozmer, ktorý sa prejavuje vo verejnom a kultúrnom živote obcí a regiónov. Z tohto hľadiska je odchod vzdelaných „rodákov“ za lepším pracovným uplatnením kultúrnym ochudobnením regiónu. Ak ich odchod presiahne istú mieru, môže byť súčasne dôvodom prečo región ekonomicky a kultúrne upadá [2]. Pretože kvalitný ľudský potenciál regiónu podnecuje aj pozitívne socio-kultúrne javy, vo väčšej miere participuje na riešení problémov obcí ako aj podporuje rozvoj spoločenského života v obci.

Podakovanie

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/3064/06.

Záver

Problematika rozvoja ľudského potenciálu regiónov a jeho vplyvu na rozvoj regiónov je veľmi široká. Príspevok sa v rámci svojich možností na niektorých vybraných parametroch snaží poukázať na vzájomnú závislosť rastu kvality ľudského potenciálu a rozvoja regiónu Kysúc v období 1991-2006.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BÚZIK, B., 2005: „Devalvácie“ vzdelania, nezamestnanosť a odchádzanie za prácou v tzv. problémových okresoch. Interná štúdia. Sociologický ústav SAV., Bratislava.
- [2] ČAMBÁLIKOVÁ, M., 2005: Sociálna situácia a ľudský potenciál: Vybrané okresy a vybrané problémy vo svetle sociologického výskumu, s. 116-141 In: IRA, V., PAŠIAK, J., FALŤAN, L., GAJDOŠ, P. 2005: Podoby regionálnych odlišností na Slovensku - príklady vybraných okresov. Sociologický ústav SAV, Bratislava, 382 s.
- [3] GAJDOŠ, P., PAŠIAK, J. 2006 : Regionálny rozvoj Slovenska z pohľadu priestorovej sociológie. Sociologický ústav SAV, NK UNESCO MOST, Bratislava, 252 s.
- [4] IRA, V., PAŠIAK, J., FALŤAN, L., GAJDOŠ, P. 2005: Podoby regionálnych odlišností na Slovensku - príklady vybraných okresov. Sociologický ústav SAV, Bratislava, 382 s.
- [5] ŠÚ SR , 1994: Štatistický lexikón obcí Slovenskej republiky 1992, ŠEVT, Bratislava .
- [6] ŠÚ SR, 2002: Sčítanie domov, bytov a obyvateľov 26. mája 2001, ŠEVT, Bratislava
- [7] ŠÚ SR , 2003: Štatistický lexikón obcí Slovenskej republiky 2002, ŠEVT, Bratislava .